

1919. ARTICOLELE LUI BENJAMIN FUNDOIANU ȘI METAMORFOZA UTOPIILOR

Utopiile pe care le cunoaște începutul secolului nu sunt străine de afirmarea unor tensiuni în gândire, precum criticismul acut, nihilismul revoltat, deriziunea cu care sunt tratate valorile tradiționale, contemporane și autoritatea modelelor clasice-oficializate. Privirea corozivă și relativizant-ironică asupra proiectelor idealiste este însă o caracteristică a gândirii filosofico-teoretice a unui Fundoianu, Tzara, Voronca, Mihail Cosma.

În câteva texte din publicistica vremii, semnate de Benjamin Fundoianu în reviste de orientare sionistă, precum

„Hatikvah” (Galați) și „Mântuirea” (București), sunt conturate două moduri de raportare la modelul utopic. Între anii 1916-1919, subtilul jurnalist desfășoară o bogată activitate gazetărească, pregătită de mediul intelectual complex al influențelor argheziene, minulesciene sub zodia cărora se formează ca poet, cât și de entuziasta susținere a lui Galaction sau a lui Al. Zissu. Fundoianu dovedește o profundă gândire critică, flexibilitate și acuitate a ordonării ideilor, calități care îl afirmă drept un cultivat eseist și teoretician de factură filosofică, un neobosit demistificator al

III Semn la colțul străzii - Psalm 12

marasmului ideologic. Pregătirea sa intelectuală nu face compromisuri și nu cade în vraja sistemelor de nicio coloratură politică. În articolele din 1919, mai ales, se exprimă ca o conștiință teoretică în alertă, demontând critic orice promisiune a schematismului utopic. Perspectiva dezbatărilor sale din „Utopie și teritoriu”, din „Idei despre socializarea Palestinei”, din „Utopia organizată” sau din „polemica” implicită cu economistul Luigi Luzzatti („Dacă aș trăi în România”) este deschisă problematizărilor, confruntată cu neliniștile personale și cu viziunea intransigent critică a intelectualului care își asumă punctul său de vedere. Din acest unghi privite, articolele sale vor constitui adevărate demontări / demistificări ale proiectelor utopice, fie că acestea sunt opera spiritului iudaic, fie că reflectă gândirea politică socialistă.

Maturitatea gândirii sale politice se afirmă odată cu reflecțiile despre sionism din articolul „Utopie și teritoriu”, text în care semnaleză contradicțiile proiectului, scindarea sistemului gândirii iudaice în utopismul sionismului „pur”

și în sionismul „teritorialist” propus de Israel Zangwill (1864-1926). Fundoianu atrage atenția asupra dublei falii, asupra rupturii organice suferite de iudaism ca „istoria moralei, istoria idealismului” în sine, învinuit de cel mai josnic materialism. În acest aspect, eseistul vede un mod simptomatic de a fi al spiritului iudaic: „O contradicție, care e poate temelia existenței noastre. E însăși existența noastră. De o parte, aplecarea spre legi și spre idei abstracte; de alta, instinctul puternic și matur. De o parte, înălțarea morală, frumosul spiritual; de alta, voința de a trăi ferm. De o parte, lumina; de cealaltă, pământ. Ce contradicție frumos creatoare de viață!” (1999, p.36). Această scindare în psihologia colectivă se regăsește și la nivel de atitudine și la nivelul gândirii social-politice, ruptura fiind reflectată în chiar modelul utopic sionist. Ori, cum un model utopic este întruchiparea perfecțiunii, iată că Fundoianu are dreptate să semnaleze paradoxul acestui *Spaltung* ideologic și să definească, prin aceste contradicții ale sistemului, însăși identitatea torturată a sensibilității iudaice, existența dra-

matică însăși a subiectului aflat între ideal și neputința realizării lui. Analiza sintetică și foarte lucidă a lui Fundoianu rezumă în termeni percutanți conflictul, subliniind logica infailibilității gândirii utopice și în același timp reținând cu scepticism neputința concretizării visului sionist: „Sionismul pur, ca un ideal care *trebuia* înfăptuit și care nu prea avea șanse rezezi, a fost partea de utopie a mișcării. În curând însă cărarea s-a bifurcat, râul s-a rupt în două brațe: sionismul-utopie a părut multora factice. A părut prea puțin realizabil, prea puțin pipăit. Și evreul voia să pună mâna: să vadă și să audă. Atunci s-a născut teritorialismul cu Israel Zangwill” (*idem.*) Acest curent amestecă planurile, face ca idealitatea ce a fost considerată artizanală să dobândească un corp, să capete concretețe și materialitate. Fundoianu rezumă concepția gânditorului englez, originar dintr-o familie de evrei ruși: „nu numai o tradiție, ci și un teritoriu; nu numai o renaștere, ci și o pâne”. „Israelul practic” și „Israelul idealist” reflectă dualismul funciar care tulbură stihial unitatea sufletului ebraic, ființa scindată a identității sale. O identitate ce cuprinde făgăduința perfecțiunii cu tot tragismul asumării ei; de aici schizomorfismul desenului teoretic al articolului publicat în „Mântuirea” (26 ian. 1919), care caută să rezolve în final ruptura dintre sionismul idealist și cel practic – „materialist”, raționalist și teritorialist, care va căpăta mai târziu tentă socialistă – într-o dezirabilă uniune a disidenței: „Adepții s-au găsit pe drumurile pe care rătăcea Israel. (...) Ambele instincte s-au oprit sub aceeași firmă. Nu există astăzi decât un singur Israel. Israelul practic se identifică în fine cu Israelul idealist. Și istoria ne stă în spate și istoria ne stă înaintea” (*ibidem*, p. 37).

Benjamin Fundoianu subscrie acelei gândiri a utopismului arhaic, se identifică modelului tradițional și magiei promisiunii acestuia, rezolvând scindarea teoretică a sionismului printr-o implicare mistico-profecică. Sunt însă, în articolele sale, și alte situații, în care analistul nu mai privește problema utopiei cu nicio urmă de implicare subiectiv-, „patetică”, fără nicio umbră de „trăirism” identitar. Atunci când analizează la rece „utopia organizată”, Fundoianu aruncă sămânța neîncrederii pe terenul arid al ideologiei socialiste, demistificând proiectul de factură marxistă, ironizând până la sarcasm schematismul gândirii apostolului *Capitalului*: „Producție – raporturi de producție – viața spirituală”. Iată cum interpretează Fundoianu această ecuație, în spiritul generic al stereotipului evreului, care se autodefinește ca „violent, rebel, intransigent, negativ”, pasionat de tentativa demolării și a deriziunii, a demistificării și a parodiei:

„Nu vorbim de socialism numai ca de ceva sentimental. La noi, el a intrat în cunoaștere, prin romanul lui Zola.

O masă infinită la care toată lumea o să mănânce – deci o să aibă idei – deci o să fie fericită. Dar pentru cititorul socialist, adică sentimental, ideile importă mai puțin; și fericirea. El are convingerea bruscă că mâncarea le poate înlocui pe amândouă.

Dogma socialistă însă socoate omenirea în funcție de producție: în funcție de pământ, de grâu, de măsline.

Ea socoate viața spirituală, adică istoria, ca o consecință fatală dintre raporturile de producție (...).

Viața mea spirituală e o consecință logică a speculei măslinului” (*ibidem*, p.42).

Aici B. Fundoianu privește ironic miracolul utopiei propuse de modelul socialist printr-un ecran al dezvrăjirii, asemeni lui Otto Warburg, al treilea președinte al Organizației Mondiale Sioniste, profesorul din care traduce și comentează *Ideii despre socializarea Palestinei*. Modelului utopic modern de factură social-politică i se opune modelul arhaic, de sorginte „aristocratică”, ce pune în centru imaginea cetății poporului ales, căci Palestina este prototipul tărâmului făgăduinței. Poate tocmai de aceea Fundoianu este radical împotriva „militarizării economice” a statului evreiesc, împotriva „intervenționismului de stat absolut”, anticipând, prin analizele sale de complexă viziune filosofico-antropologică și economico-politică, libertățile pe care le oferea modelul *statului minimal*, așa cum îl definește mai târziu Robert Nozick, ca „singurul stat legitim din punct de vedere moral, singurul tolerabil din punct de vedere moral (...), acela care realizează cel mai bine aspirațiile vișătorilor și vizionarilor de anvergură. Păstrează ceea ce noi toți putem păstra din tradiția utopică și deschide restul tradiției aspirațiilor noastre individuale” (*Anarhie, stat și utopie*, 1997, p. 393). Acest model statal corespunde utopiei personale conturate de gândirea lui Fundoianu și răspunde dezideratelor de realizare liberă a indivizilor care sunt tratați de *statul minimal* „ca persoane care au drepturi individuale, cu demnitatea pe care (le)-o conferă aceasta” (Nozick, p.394).

Refuzând calea „utopismului *imperialist*” socialist, care forțează înregimentarea tuturor într-o anume structură comunitară și impune respectarea dezideratelor unei dictaturi impersonale, Fundoianu se înscrie în linia „utopismului *existențial*” (sintagmele sunt împrumutate din tipologia lui Nozick, p. 379), bazat pe speranța în existența unei societăți ce tolerează diversitatea, pluralismul modurilor de realizare individuală, a unei structuri comunitare care „nu este în mod necesar universală”, dar care permite coeziunea diferențelor. La modelul de utopie politică, dictatorială și castratoare prin intervenționismul statului care „fură inițiativa și fură concurența”, semnatarul articolelor din revista „Mântuirea” răspunde printr-o utopie individuală, de fapt o contrautopie profecică și mistică, fondată pe negație și febrilitate sarcastică: „*Oamenii vor avea toate cele egal. Dar nu vor avea nimic*” (s.a., p.45). Viziunea sa (contra)utopică se bazează pe contradictoria forță a întemeierii aleatorii, nu pe sisteme de corespondențe mecanice și de armonii arbitrare, nici pe tehnicismul ideologic sau pe abstracta preluare a dogmei socialiste:

„Socialismul, așa cum e sentimental conceput, poate dăuna unui stat făcut. Dar un Stat istoricește vechi poate suporta rana și poate lecu.

Sunt copaci care trăiesc după ce securea le-a mușcat din coajă. Dar într-un Stat, care trebuie să se creeze, trebuie hazardul dibuielii și al contingenței; hazardul raporturilor, acel al inițiativei, al concurenței și al spontaneității; al ori și cărui hazard: adică al selecțiunii.

Armonia nu naște din armonie, nici comunismul din comunism. Lumea rațională vine după ce aceea a instinctelor a creat. Faptul vine după ce a fost dictat de conștiință. Să nu ni se vorbească de tolstoism atunci când trebuie să durăm mușuroiul. Să nu ni se vorbească de sentimentalism. Actul azi cel mai legal poate fi întemeiat pe o monstruoșitate” (p.45-46).

neliniștit critice, eminamente pluraliste, care îmbracă haina unei mistici compozite, datorate originilor iudaice, dar și filosofiei existențialismului șestovian cu care mai târziu se va fi întâlnit. Propensiunile „utopismului *existențial*” ce îi caracterizează viziunile sunt posibile, în aceeași măsură, grație experiențelor sale în domeniul poeticului.

Aerul de „rafinată intelectualitate” (L. Volovici, prefață, 1999, p.10) al eseurilor și textelor de publicistică și de memorialistică este contaminat adeseori de briza nostalgică a reveriilor ce alcătuiesc o biografie spirituală în care eul se confundă cu istoria poporului ales. Texte precum „Metempsihoză”, „Plăsmuiri în noapte...”, „Palestina văzută” rescriu în registrul oniric episoade biblice, fragmente canonice pe

II II II Semn 2 Bacia

Fundoianu dezvoltă în finalul „Utopiei organizate” un discurs vituperant, a cărui forță emfatică se inspiră din chiar locurile comune ale utopismului, din figurile și structurile retorice consacrate de acest mod de gândire (de ex. analogia stat-„copac”-organism, structură comunitară-„mușuroi”). Construirea viziunii sale întemeietoare urmărește însă tot ceea ce contravine modelului utopic standardizat de imaginarul social-politic: hazardul în locul reglementărilor, haosul, tatonarea și spontaneitatea în locul ordinii, al directivelor și al perfecțiunii prestabilite, contingenta și forța instinctuală în locul idealității goale și al raționalității / raționalizării aride. Utopismul scriitorului evreu este confruntat dureros cu datele experienței, cu sondările în profunzimile conștiinței, se naște din tensiunea unei gândiri

care subiectul și le asumă progresiv și aparent neselectiv ca pe niște confesiuni personale, ca momente dintr-o dramatică expiere, din care damnatul nu poate reveni la armonia unității, nu reușește să reducă împrăștierea, sfâșierea și scindarea anonimă la coerența subiectului. Acesta rămâne torturat de real, de neputința soluționării conflictelor cu sine și cu lumea istoriei ostile și pervertite. După ce, în „Metempsihoză”, epuizează, asemeni eului rimbaldian, toate otrăvurile și cunoaște toate experiențele revelatorii – revelația corpului, a fratricidului, a întâlnirii cu divinul, a nașterii/înrupării în/ ca Iisus, revelația iubirii, a incestului și a exilului, biblic și reiterat istoric – Fundoianu alege din periplusul sufletului rătăcitor, „surghiunit din încăperea trupului”, revelația materiei, a elementarului și instinctualului, reve-

lația pulsației Vieții, pe care a considerat-o capitală, chiar cu riscul blasfemiei: „Am vrut să trăiesc lăuntru veacurilor; să gem, să ființez, să mor; să cutreier totul, ca un vierme fructul. (...) Și am omorât și-am iubit și-am înțeles. / Incestuos am fost, dar am iubit. / Și-am iubit, mai mult ca familia, mai mult ca femeia, mai mult ca libertatea, mai mult ca pe Adonai, Viața”. (1999, p.26). Se întrezăresc în aceste cuvinte din finalul poemului *metempsihozei* mai mult decât ipostazele paradigmaticale ale istoriei iudeo-creștine, retrăite sincron prin identificarea eului istoric, concret, cu prezentul etern al divinității, al jertfei și învierii. Sunt prefigurate aici, profetic, liniile destinului personal, fascinația vieții și a morții. Utopia contrautopică a lui Fundoianu reneagă așadar schematismul în numele vieții, înlocuiește sistemul cu experiența și codul tradiției cu trăitul, cu materialitatea ritmurilor prezenței, ale contemporaneizării cu divinul.

Semnificativ, „Palestina văzută” valorizează modelul utopiei arhaice, în contrapartidă cu imaginea realistă a Palestinei istorice, înregistrată fragmentar de o peliculă a unui film documentar. B. Fundoianu consideră că teritoriul desfășurat empiric în fața ochilor este mult mai sărac decât reprezentările lui mitice. Concretul și tangibilul devin categorii insuficiente, neconvingătoare și sunt substituite, prin exercițiul memoriei culturale, de bogăția senzualistă a naturii din *Cântarea Cântărilor*. Imaginația compensează ariditatea obiectivității peliculei și derularea mecanică, dirijată a secvențelor, suplinind *tehnicismul* imaginii filmate cu *aura* mitologiei biblice (în termenii lui Walter Benjamin). Dezertând tacit de la viziunea impusă regizoral, Fundoianu protestează prin ironie, decupând și reasamblând instanțanele, astfel deconstruiește critic și reconstruiește poetic o realitate niciodată uitată, chiar dacă nu văzută din exterior, ci trăită, „văzută” mental și asumată spiritual până la confundare: „Cunoști, iubita mea, țara în care portocalii înfloresc?” – întrebă retoric eseistul, care acuză operatorul că a răspuns comenzii oficiale, făcând „operă politică”. Forțând imaginile naturii să poarte amprenta iudaică, regizorul face operă tezistă: „el a pus portocale de dragul expediției și migdale de dragul școlărilor (...) Istoria a devenit peisajul omogen și aproape arab. / Acum, istoria e în sângele grâului adus nou, istoria e în casele care se exasperă să trăiască. Istoria e în toată țara asta evreiască. Și palmierii sunt parcă evrei. Și cămilele care duc portocale în lume. / Cunoști, iubita mea, țara în care portocalii înfloresc?”. Opoziția dintre istorie și mit trece printr-o internalizare personală a peisajului, prin experiența lirică și mentală a spațiului, o experiență dincolo de timp, care abolește orice determinare și servește revelației tăcute, rodirii mistice în sufletul extaziat în rememorare / în activitatea spiritului fecundat de apele imaginii originare trezite la viață de „poama de migdal căzând pe pământ ca să fecundeze din nou fără niciun scop”. Acest prilej revelează privitorului autosuficiența acestei lumi, perfecțiunea sa ancestrală, nedestrămată, netulburată:

„Și toată lipsa de activitate care încetează de a mai plivi istoria: câmpul de sine și vegetos, arătura de sine fecundă, stepa neobosit sterilă” (p. 48). Fundoianu reiterează aici modelul utopic al *împărăției*, dezvoltând parabolic structura sa de text cu caracter metadiscursiv.

În periplul său teoretic, Robert Nozick ajunge la concluzia că „utopia este metautopie: mediul în care pot fi făcute experimente utopice; mediul în care oamenii sunt liberi să facă ceea ce vor” (1997). Lumea metamodelului biblic, reiterat de Benjamin Fundoianu în cazul de față, nu este reductivă, Cetatea lui Israel oferă libertatea alegerii, nu obligă, nu impune, ci deschide paradigmatic un cadru, metaforic ilustrat de *țarină*, sub diverse ipostaze: „câmpul de sine și vegetos, arătura de sine fecundă, stepa neobosit sterilă”. Dincolo de aparenta redundanță a schemei unei topografii sacre, Fundoianu subliniază această diversitate a modului de existență a prototipului utopic, prin varietatea semantică a simbolismului *împărăției*, a cărei generoasă autarhie nu este frustrantă, ci invită fie la contemplarea misterului creației, fie la acțiune, fie la sporirea darurilor, la perfecțiune prin cunoaștere.

Prin rescrierea și interpretarea intrincată a sensului parabolilor biblice, gândirea analitică a eseistului descoperă dispozitivul teoretic al metautopiei – înainte ca el să fie observat de R. Nozick – ca model revelat *personal* și tradus în *logica poetică, mistico-etică* a unei *Palestine* altfel *văzute* decât în maniera documentaristică. În termenii lui Walter Benjamin, Fundoianu reasează asupra unui obiect al imaginarii socio-politic și religios-utopic *aura* de care fusese deposedat prin tehnicismul impersonal, reductiv și factice al orânduirii teziste a imaginilor. Acest proces de reinvestire a imaginii cu forța fascinatorie pe care o pierdut-o trece, în mod esențial, printr-o reevaluare a utopismului, atât în cheia gândirii problematizante și a intransigenței logicii științifico-filosofice, cât mai ales în regimul subiectiv al utopismului verificat existențial-mistic – afirmare firească a unei identități intelectuale duble, a poetului și publicistului, care a reușit să își asume acest mod de a exista „fără a semnala obișnuitele drame, scindări sau crize de identitate” (L. Volovici, prefață la B. Fundoianu *Iudaism și elenism*, 1999, p. 8), fără patetismul devenit stereotip etnic, fără epatarea gratuită, într-un echilibru demn, analog profilului său intelectual-moral.

Referințe:

- BENJAMIN, Walter – *Iluminări*, Editura Univers, București, 2000, „Opera de artă în epoca reproducerii mecanice”, p. 118-145
 FUNDOIANU, Benjamin – *Iudaism și elenism*, Editura Hasefer, București, 1999
 NOZICK, Robert – *Anarhie, stat și utopie*, Editura Humanitas, București, 1997
 VOLOVICI, Leon – *Ideologia naționalistă și „problema evreiască” în România anilor 30*, Editura Humanitas, București, 1995

Cer în Burggarten I (detaliu)